

EMPATIJOS IR PSICHOSOCIALINIO FUNKCIONAVIMO YPATYBĖS PAAUGLYSTĖJE

Rūta Pukinskaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 8 5 2740609
Elektroninis paštas rmpukinskaite@yahoo.com

Pateikta 2006 m. spalio 18 d.

Parengta spausdinti 2006 m. spalio 30 d.

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama empatijos ir paauglių psichosocialinio funkcionavimo sąveikos problema. Tyrime dalyvavo 198 11–18 metų bendrojo ugdymo mokyklų paaugliai. Dispozicinė empatija įvertinta taikant Tarpasmeninio reaktyvumo indeksą (perspektyvos suvokimo bei empatinio įsijautimo subskales) (Davis M. H., 1983); psichosocialiniam funkcionavimui įvertinti taikyta YSR skalė (Achenbach T. M. 1991). Empatijos (kognityvinio ir emocinio aspekto) rodikliai lyginti su paauglių mokymosi laimėjimais ir kai kuriais demografiniais duomenimis (amžiumi, lytimi, gyvenamąja vieta ir tėvų išsilavinimu).

Tyrimas atskleidė, kad empatija nėra susijusi su paauglių amžiumi, gyvenamąja vieta ir jų tėvų išsilavinimu. Statistiškai reikšmingai skyrėsi berniukų ir mergaičių empatijos lygis. Mokymosi laimėjimai koreliavo su empatiniu įsijautimu, perspektyvos suvokimu ir bendru empatijos indeksu. Kaip ir buvo numatyta, empatijos indeksas buvo reikšmingai susijęs su paauglių aktyvumu ir socialine kompetencija. Nustatytas neigiamas statistiškai reikšmingas perspektyvos suvokimo, empatinio įsijautimo ir eksternalaus (agresyvaus ir delinkventinio) elgesio ryšys; empatinis įsijautimas siejosi su internaliomis problemomis.

Pagrindinės sąvokos: empatija, perspektyvos suvokimas, empatinis įsijautimas, psichosocialinė kompetencija, agresyvus elgesys, delinkventinis elgesys.

Daugelio autorių nuomone, empatija yra vienas stipriausių prosocialaus elgesio prognostinių veiksnių, pagrindinė socialinę raidą apibrėžianti sąvoka (Strayer, Roberts, 2004; Denham, 1998; Eisenberg, Fabes, 1998), visaverčio žmogaus esmė (Zahn-Waxler, Radke-Yarrow, 1990).

Apibrėždami empatiją psichologai nurodo, kad ji yra įsijautimas į kito asmens emocinę būseną ir tos būsenos supratimas. Tai tarsi emocinis atsakas į kitų asmenų patirtį (Wied, Goudena, Matthys 2005; Davis, 1983). Žymus šių dienų psichoanalitikas H. Kohutas empatiją laiko emociniu žmogaus pažinimu (White, 1997). Empatija gali būti nuolatinis asmens polinkis reaguoti į kitų asmenų emocinę būklę (dispozicinė empatija), taip pat gali būti kintanti afektinė reakcija, pasireiškianti konkrečioje situacijoje (situacinė empatija). Ją būtina skirti nuo kitos sudėtingos emocinės patirties, ypač nuo simpatijos (emocinio palankumo) kitiems asmenims bei distreso (priešiškos reakcijos, susijusios su diskomfortu bei nerimu) (Eisenberg, Fabes 1998; Colman, 2003; Psichologijos žodynas, 1993).

Daugelis kitų autorių pripažįsta, kad empatija nėra vienkompontentis reiškinys ir skiria jo emocinius bei kognityvinius procesus. Empatiją suprantant tik kaip emocinį reagavimą (Mehrabian, Epstein, 1972), būtų ignoruojami kiti labai svarbūs jos aspektai. Emocinis empatijos komponentas – tai kito asmens tam tikrų emocijų netiesioginis patyrimas, įsijautimas, susirūpinimas. Kognityvinis empatijos komponentas – tai intelektualinis, analitinis gebėjimas save tapatinti su kitais bei, remiantis paprastomis asociacijomis, suprasti kitų žmonių jausmus (White, 1997); be to, jis gali apimti sudėtingesnius procesus: kito asmens minčių, ketinimų ir elgesio perspektyvos suvokimą (Cliffordson, 2002; Wied ir kt., 2005). „Emocinė empatija“ visada yra jausminis atsakas į kitų žmonių išgyvenimus, skatinantis jiems padėti arba kitaip pakeisti jų padėtį; „kognityvinė empatija“ leidžia suprasti kitų požiūrį, jų vidines patirtis be emocinės reakcijos į šį procesą (Davis, 1983).

Būti suprastam yra vienas bazinių žmogaus poreikių (Kunyk, Olson 2001). Empatija nėra tik instinktyvi ir spontaniška įsijautimo reakcija. Tai ir gebėjimas savo jausmus ir supratimą parodyti (pe-

rduoti) kitiems. Taigi ne mažiau svarbus yra komunikacinis empatijos aspektas. Remiantis S. Barretto-Lennardo (1992) nuomone, empatiją galima laikyti savotišku komunikacijos procesu. Galima skirti keletą svarbiausių šio proceso etapų: 1) rezonanso (emocijų atpažinimo ir supratimo), 2) ekspresijos (empatijos raiškos), 3) empatijos priėmimo (atpažinimo, kad empatija kitų asmenų buvo priimta) ir 4) empatijos grįžtamojo ryšio (naujo emocinio rezonanso). Matyt, dėl šių svarbių priežasčių empatija laikoma tam tikra socialine kompetencija ir bendravimo įgūdžiu (Cliffordson, 2002, White, 1997). Šie gebėjimai atsiranda įvairiais žmogaus gyvenimo tarpsniais, dėl daugelio nepalankių veiksnių įtakos vaikystėje arba paauglystėje jie gali tinkamai nesusiformuoti arba būti kitaip sutrikdyti (Reynolds, Scott, 1999).

D. Sternas (1985) žvelgdamas iš psichoanalitinės perspektyvos teigia, kad empatija, būdama kaip emocinis atsakas į kitus žmones, tampa svarbia jų komunikacijos ir ryšio priemone. Vaikai ne iš karto pradeda reaguoti į emocinę informaciją (užuominas). Vykstant raidai kaupiasi patirtis, emocijų atpažinimo įvairovė didėja, plečiasi; pamažu atsiranda kitų žmonių ir savęs pajautimas. Kai kurios studijos patvirtina, kad žmogaus amžius turi įtakos empatijos procesams, nes laikui bėgant didėja emocijų išgyvenimų įvairovė, jų atpažinimas, progresuoja percepcinis bei kognityvinis vystymasis (Hoffman, 1978 [cit. pagal Stern, 1985]; Carr, Lutjemeier, 2005). Bazinė empatija, kaip pirminis gebėjimas, visada yra brendimo ir patirties rezultatas.

Literatūroje gana plačiai aptariamos empatijos ir vaikų bei jaunuolių psichosocialinio funkcionavimo sąsajos. 1986 metais A. Bandura atkreipė dėmesį į tai, kad gebėjimas šifruoti emocinę informaciją turi didelę įtaką socialinei adaptacijai ir suteikia elgesiui tam tikrą kryptį (cit. pagal Carr, Lutjemeier, 2005). B. S. Moore'as (1990) teigia, kad „empatija reguliuoja ir valdo daugelį elgesio formų“ (cit. pagal Toussaint, Webb, 2005, 75 p.). Tyrinėtas empatijos ryšys su įvairiomis savitarpio pagalbos formomis, altruizmu. Patvirtinta, kad konstruktyvūs socialiniai ryšiai, savitarpio pagalba ir empatija yra glaudžiai susiję: empatija padeda suprasti kito asmens poreikius, kančias ir distresą, veiksmingai įveikti bendraujant kylančius sunkumus, leidžia kurti pasitikėjimu grįstą psichologinį klimata, sumažina gynybinį reagavimą, gerina nekalbinį bendravimą ir kt. (Reynolds, 1999; Kradin, 2005).

Empatijos sąryšis su psichosocialiniu pažeidžiamumu tyrinėtas ir klinikiu požiūriu. Nustatyta, kad griauamojo elgesio sutrikimų turintys vaikai yra mažiau empatiški (Wied ir kt., 2005). Agresyviems ir kitų elgesio problemų turintiems vaikams, lyginant su normalaus elgesio vaikais, būdingas reikšmingai žemesnis empatijos lygis (Strayer, Roberts, 2004). Šiuos rezultatus autoriai aiškina tuo, kad emocinis ir kognityvinis kitų žmonių supratimas reguliuoja emocijas, slopina agresyvumą, pyktį arba kitą nepageidaujamą elgesį. Empatijos stoka sukuria palankias sąlygas kilti tarpasmeniniams konfliktams (Poter, 2006; Harrod, Scheer, 2005).

Prielaidas, kad gebėjimas suprasti ir įsijausti į kito asmens būseną gali būti susijęs su socialinio funkcionavimo ypatybėmis, palaiko ir kiti tyrimai. M. H. Daviso (1983) studija rodo, kad vienišų žmonių empatijos įvertinimai reikšmingai žemesni. Empatijos lavinimas gali padėti išvengti izoliacijos ir kitų socialinės atskirties formų (Kunyk D., Olson J. K., 2000). Nemažai diskusijų kelia tai, kaip įvairios demografinės charakteristikos (amžius, lytis, išsilavinimas, gyvenamoji vieta ir kt.) siejasi su empatijos gebėjimais. Išvados yra nevienareikšmės: skelbiama, kad berniukų empatija yra reikšmingai prastesnė nei mergaičių (Strayer, Roberts, 2004), o kito asmens emocijų supratimas laikui bėgant gerėja (Carr, Lutjemeier, 2005; Harrod, Scheer, 2005). Vis dar mažai tyrinėtos empatijos, išsilavinimo ir ekonominio statuso sąsajos.

Straipsnyje siekiama *paanalizuoti 11–18 metų paauglių empatijos ir psichosocialinio funkcionavimo sąsajas. Keliamos prielaidos*, kad: a) empatija susijusi su amžiumi, lytimi, tėvų išsilavinimu, gyvenamąja vieta, b) empatija siejasi su paauglių psichosocialiniu funkcionavimu: socialine kompetencija, mokymusi, socialiniu aktyvumu bei emocijomis ir elgesio problemomis (delinkventiniu ir agresyviu elgesiu, nerimu, socialinėmis problemomis).

Tyrimo metodika

Tiriamieji

Tyrime dalyvavo 198 paaugliai. Tiriamųjų amžius buvo nuo 11 iki 18 metų ($M=14,86$, $SD=1,42$); iš jų 77 buvo berniukai ir 121 mergaitė. Dauguma tiriamųjų gyveno mieste: 126 paaugliai gyveno miestuose (Vilniuje, Kaune, Alytuje), 72 iš jų gyveno kaimo vietovėse ir rajono miesteliuose (Vilniaus bei Širvintų rajonuose).

Tiriamieji buvo nevienodai pasiskirstę pagal tėvų išsilavinimą: 45 tėvai (22,7 proc.) ir 56 motinos (28,3 proc.) turėjo aukštąjį išsilavinimą, 32 tėvai (16,2 proc.) ir 33 motinos (16,7 proc.) – aukštesnįjį, 106 tėvai (53,5 proc.) ir 97 motinos (49 proc.) – vidurinįjį bei specialųjį vidurinį išsilavinimą; 15 tėvų

(7,8 proc.) bei 12 motinų (6,1 proc.) išsilavinimas nebuvo nurodytas. Visi tyrime dalyvavę paaugliai buvo pažangūs: visų jų pažymių vidurkis iš pagrindinių mokomųjų dalykų buvo 7,46 (SD=1,28). Berniukų ir mergaičių mokymosi pažymių vidurkiai reikšmingai nesiskyrė (berniukų $M=6,91$, $SD=1,41$; mergaičių $M=7,81$, $SD=,05$).

Tyrimo metodai

Tyrimė naudota M. H. Daviso Tarpasmeninio reaktyvumo indekso (IRI) skalė, T. M. Achenbacho Jaunuolių elgesio skalė (YSR), fiksuoti šie demografiniai rodikliai: amžius, lytis, gyvenamoji vieta, tėvų išsilavinimas ir mokymosi laimėjimų lygis.

Tarpasmeninio reaktyvumo indekso (Interpersonal Reactivity Index; Davis M. H., 1980) skalė. Ją sudaro 4 subskalės. Jos įvertina skirtingus empatijos aspektus: 1) empatinį įsijautimą (emocinį empatijos aspektą – gebėjimą pajusti kitiems žmonėms užuojautą, švelnumą rūpintis jais); 2) perspektyvos suvokimą (kognityvinį empatijos aspektą – gebėjimą suprasti ir priimti kitų žmonių požiūrį); 3) asmeninį distresą (gebėjimą patirti distresą ir diskomfortą reaguojant į kito asmens distresą); 4) įsivaizdavimą (gebėjimą mintimis ir jausmais patirti įsivaizduojamus jausmus). Tyrimė naudojome *empatinio įsijautimo (EI)* ir *perspektyvos suvokimo (PS)* subskales (toliau tekste vadinamos *empatijos indeksu (EMI)*).

Kiekvieną subskalę sudaro 7 teiginiai, teiginiai, vertinami balais nuo 1 iki 7, atsižvelgiant į tai, kaip jie tinka savo požiūriui ir jausmams apibūdinti. Subskalių įverčiai skaičiuojami sumuojant visų 7 teiginių įvertinimus. Šiame darbe EI bei atskirų subskalių rezultatai pateikiami pirminiais balais. Į lietuvių kalbą Tarpasmeninio reaktyvumo indekso skalę vertė R. Pukinskaitė. Lietuviškos versijos vidinio suderinamumo įvertinimas parodė, kad subskalės gana patikimos ir gali būti taikomos paauglių empatijai įvertinti (perspektyvos suvokimo subskalės Cronbach alpha = 0,84; empatinio įsijautimo subskalės Cronbach alpha = 0,72; empatijos indekso Cronbach alpha = 0,79).

Jaunuolių elgesio skalė (Youth Self-Report Scale (YSR); Achenbach T. M., 1991). Skalė įvertina 11–18 metų jaunuolių socialinį funkcionavimą, emocišes ir elgesio problemas. YSR sudarytas iš dviejų dalių: socialinės kompetencijos bei aktyvumo subskalių ir probleminio elgesio subskalių. Vertinant socialinę kompetenciją ir aktyvumą, atsižvelgiama į šias sritis: sportavimą, mėgstamą veiklą, priklausymą organizacijoms ir grupėms, užimtumą (pareigas) namie, santykius su bendraamžiais, broliais/ seserimis ir tėvais, mokymosi rezultatus. Kiekviena sritis vertinama 0, 1 arba 2 balais.

Probleminio elgesio subskalės (iš viso 112 teiginių) leidžia įvertinti šias problemas: atsiribojimą, somatinius skundus, nerimą ir depresiją, socialines, mąstymo ir dėmesio problemas, delinkventinį bei agresyvų elgesį. Remiantis faktorine ir atvejų analize, atsiribojimo, somatinių skundų bei nerimo ir depresijos subskalės buvo sujungtos į internalių problemų faktorių, o delinkventinio bei agresyvaus elgesio subskalės – į eksternalių problemų faktorių. Dėmesio, socialinių ir mąstymo problemų subskalės nepatenka nei į internalių, nei į eksternalių problemų faktorių.

Kiekvienas teiginys vertinamas 0, 1 arba 2 balais, atsižvelgiant į tai, kaip jie tinka savam elgesiui apibūdinti. Bendras elgesio problemų įvertinimas skaičiuojamas susumuojant visų 112 teiginių įvertinimus, o atskirų sindromų įvertinimai gaunami susumavus visus įverčius pagal atitinkamas subskales. Šiame darbe YSR rezultatai pateikiami standartiniais T balais. Į lietuvių kalbą YSR išvertė ir standartizavo R. Žukauskienė.

Tyrimo eiga

Renkantis paauglius tyrimams, atsižvelgta į jų gyvenamąją vietą, tėvų išsilavinimą ir tiriamųjų lytį. Taip siekta, kad paaugliai pagal įvairius demografinius rodiklius proporcingai dalyvautų. Paaugliams buvo paaiškintas tyrimo tikslas, jie išsamiai supažindinti su testų atlikimo instrukcijomis. Gautas ugdymo įstaigų vadovų bei tėvų sutikimas, kad paaugliai dalyvautų tyrimė.

Rezultatai

Analizuojant empatijos rodiklių sąsajas su demografiniais rodikliais nustatyta, kad daugelis iš jų nėra susiję su empatijos gebėjimais. Atlikus koreliacinę kintamųjų analizę, nenustatyta paauglių empatijos ir amžiaus (jauniausiam tiriamajam buvo 11, o vyriausiajam – 18 metų) rodiklių sąsajų. Nesiskyrė didmiesčiuose ir rajonuose gyvenančių paauglių empatijos įverčiai. Taikant ANOVA kriterijų, palyginti skirtingo išsilavinimo šeimose augusių paauglių TRI skalės rodikliai: statistiškai reikšmingų empatijos rodiklių skirtumų, priklausančių nuo tėvo arba motinos išsilavinimo lygio, nenustatyta. Gauti

statistiškai reikšmingi empatijos indekso skirtumai sieti su tiriamųjų lytimi: mergaičių šie rodikliai buvo aukštesni nei berniukų (žr. 1 lentelę). Skyrėsi empatinio įsijautimo ($t = -5,82$; $p < 0,001$) ir bendro empatijos indekso rodikliai ($r = -4,32$; $p < 0,001$), tačiau nenustatyta, kad lytis turėtų įtakos perspektyvos suvokimui.

1 lentelė. Tiriamųjų empatijos rodiklių palyginimas pagal lytį (taikytas Stjudento t kriterijus)

	Berniukai (N=75)		Mergaitės (N=120)		t
	M	SD	M	SD	
Perspektyvos suvokimas	27,29	5,49	28,76	5,77	-1,78*
Empatinis įsijautimas	29,61	4,67	34,22	6,19	-5,82***
Empatijos indeksas	57,18	8,26	62,88	9,63	-4,32***

Pastaba: * $p < 0,05$; *** $p < 0,001$

Tyrimas patvirtino keltas hipotezes apie tai, kad empatija gali būti susijusi su paauglių socialiniu aktyvumu ir kompetencija (žr. 2 lentelę). Nustatytas bendrojo kompetencijos rodiklio ir empatijos indekso ($r = 0,25$; $p < 0,001$) bei bendrosios kompetencijos ir perspektyvos suvokimo (kognityvinio empatijos komponento) rodiklių ($r = 0,26$; $p < 0,01$) teigiamas (nors ir silpnas) ryšys. Šios koreliacijos rodo, kad socialinė kompetencija (įgūdžiai) susijusi su gebėjimu išvelgti kitų žmonių mintis bei ketinimus, numatyti elgesį, suprasti kitų žmonių jausmus bei emocines reakcijas į šiuos procesus. Empatinio įsijautimo (t. y. emocinio empatijos komponento) ir bendrosios socialinės kompetencijos ($r = 0,15$; $p < 0,05$) koreliacija silpnesnė. Tai gali reikšti, kad gebėjimas bendrauti su kitais, turėti draugų, dalyvauti įvairioje visuomeninėje veikloje ne visada susijęs su užuojauta, rūpinimusi kitais, jausmingumu ir pan.

2 lentelė. Empatijos (EI), socialinio aktyvumo, kompetencijos rodiklių (YSR) ir mokymosi laimėjimų koreliacijos (taikytas Pearsono r koeficientas)

	Aktyvumas	Socialinė kompetencija	Bendroji kompetencija	Mokymasis
Perspektyvos suvokimas	,16*	,18*	,26**	,23**
Empatinis įsijautimas	,06	,11	,15*	,27**
Empatijos indeksas	,15*	,19**	,25**	,26**

Pastaba: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Nustatyta, kad yra statistiškai reikšmingas paauglių mokymosi lygio ir visų empatijos rodiklių ryšys: perspektyvos suvokimo ($r = 0,23$; $p < 0,01$), empatinio įsijautimo ($r = 0,27$; $p < 0,01$) bei empatijos indekso ($r = 0,26$; $p < 0,01$). Šios sąsajos rodo, kad geriau besimokantiems jaunuoliams būdingi geresni gebėjimai numatyti kognityvinius, socialinius ir emocinio reagavimo padarinius, suprasti ir prisitaikyti prie kitų požiūrio, įsijausti į kitų žmonių išgyvenimus, šifruoti socialines užuominas ir pan.

Emocinių ir elgesio problemų tyrimas parodė labai svarbias jų sąsajas su paauglių empatijos ypatybėmis (žr. 3 lentelę). Perspektyvos suvokimas buvo reikšmingai susijęs su eksternaliomis elgesio problemomis ($r = -0,28$; $p < 0,01$), delinkventiniu ($r = -0,24$; $p < 0,01$) ir agresyviu elgesiu ($r = -0,20$; $p < 0,01$). Tai rodo, kad agresyvūs ir į nusikalstamą elgesį linkę paaugliai blogiau supranta kitų žmonių požiūrį, mažiau į jį atsižvelgia, nesugeba numatyti kitų žmonių afektinių reakcijų konkrečiose situacijose. Statistiškai reikšmingas buvo ir bendrojo empatijos indekso ryšys su delinkventiniu elgesiu ($r = -0,27$; $p < 0,01$) bei eksternaliomis elgesio problemomis ($r = -0,19$; $p < 0,05$). Empatijos indeksas koreliavo su paauglių nerimo ir depresijos lygiu ($r = 0,20$; $p < 0,01$). Empatinis įsijautimas labiausiai koreliavo su internaliomis problemomis ($r = 0,19$; $p < 0,01$), nerimu/depresija ($r = 0,29$; $p < 0,01$), somatiniais skundais ($r = 0,21$; $p < 0,01$). Svarbi ir neigiama emocinio įsijautimo bei delinkventinio elgesio rodiklių koreliacija ($r = 0,21$; $p < 0,01$).

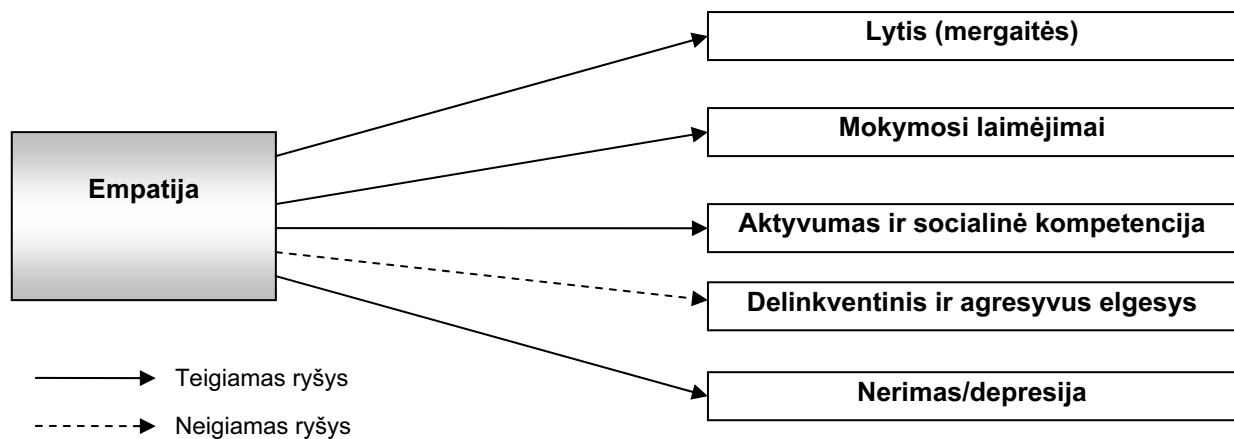
3 lentelė. Empatijos ir probleminio elgesio subskalių (YSR) koreliacijos (taikytas Pearsono r koeficientas)

YSR	Perspektyvos suvokimas	Empatinis įsijautimas	Empatijos indeksas
Atsiribojimas	-,05	,05	-,02
Nerimas/depresija	,06	,29**	,20**
Somatiniai skundai	,09	,21**	,17*
Socialinės problemos	-,15*	,003	-,08
Mąstymo problemos	-,17*	-,01	-,09
Dėmesio problemos	-,14	,05	-,06
Delinkventinis elgesys	-,24**	-,21**	-,27**
Agresyvus elgesys	-,20**	-,01	-,11
Internalios problemos	,03	,19**	,12
Eksternalios problemos	-,28**	-,04	-,19*
Bendras problemų rodiklis	-,17*	,06	-,06

Pastaba: * $p < ,05$, ** $p < ,01$

Vaizdžiai pateiksime svarbiausias empatijos ir paauglių psichosocialinio funkcionavimo sąsajas (žr. 1 paveikslą).

1 paveikslas. Empatijos, lyties ir psichosocialinio funkcionavimo sąsajos

Rezultatų aptarimas

Tyrimo rezultatai kitų autorių skelbiamus tyrimų duomenis ne tik patvirtina (Eisenberg, Fabes, 1998; Strayer, Roberts 2004; Denham, 1998), bet ir papildo ir atskleidžia kai kuriuos specifinius paauglių empatijos ir psichosocialinio funkcionavimo sąsajų ypatumus. Tyrimo rezultatai parodė, kad paauglių amžius neturi reikšmingos įtakos empatijos lygiui; tai patvirtina ir kitų autorių gauti rezultatai (Wen- Bin Chiou, Mei- Jen Lin, 1999). Lytis gali būti laikoma svarbiu empatijos gebėjimus ugdančiu veiksniumi. Šie rezultatai sutampa su kitų autorių skelbiamomis išvadomis, kad mergaičių socializacijoje emociniai ryšiai su kitais žmonėmis yra daug svarbesni nei berniukams (Eisenberg, Fabes, 1998) ir mergaitės jaučiasi labiau atsakingos už kitų žmonių psichologinę gerovę (Zuhn-Waxler, Radke-Yarrow, 1990). Statistiškai reikšmingai nesiskyrė berniukų ir mergaičių perspektyvos suvokimo subskalės (kognityvinio empatijos komponento) įvertinimai. Tai rodo, kad skirtumai susiję tik su emociniais socialinio bendravimo aspektais: lytis neturi įtakos gebėjimui suprasti ir įvertinti kitų jausmus, numatyti socialinius padarinius, prisitaikyti prie kitų žmonių požiūrio ir pan. (Cliffordson, 2001; Riggio ir kt., 1989). Panašius rezultatus patvirtina Wen-Bin Chiou ir Mei-Jen Lin (1999) koledžo studentų tyrimai.

Empatijos gebėjimai buvo susiję su aukštesniais mokymosi laimėjimais. Šiuos rezultatus nėra lengva paaiškinti, nes literatūroje šie faktai gana menkai komentuojami. Gautas išvadas galima aiškinti

tuo, kad mokymasis nėra tik intelektinė veikla, atspindinti protinius žmogaus gebėjimus. Mokymasis reikalauja ir sudėtingų socialinių, komunikavimo įgūdžių bei gebėjimų, iš kurių vienas svarbiausių yra empatija. W. J. Reynoldsas ir kt. autoriai (1999) pabrėžia, kad empatija skatina tarpasmeninę komunikaciją, kitų žmonių poreikių refleksiją, padeda įveikti kilusius sunkumus, išvengti arba išspręsti kilusius konfliktus, stipriai konfrontuoja su neadaptiviu elgesiu. Šias išvadas patvirtina ir statistiškai reikšmingos empatijos, aktyvumo bei socialinės kompetencijos sąsajos. Matome, kad paauglių socialinis aktyvumas ir kompetencija labiau siejosi su kognityviniu, o ne emociniu empatijos aspektu. Tai patvirtina keltas prielaidas, kad socialinei paauglių raidai labai svarbus kitų žmonių (bendraamžių) pajautimas bei galimų bendravimo problemų „kognityvinis rezonansas“: tai ir gebėjimas prisitaikyti prie bendraamžių laukimų, gebėjimas numatyti galimus konfliktus, galimybė kelti pagrįstus reikalavimus kitiems, daryti kompromisus ir pan. (Davis 1983; Bernstein, Davis, 1982 [cit. pagal Cliffordson, 2002]). Jaunuoliai su silpnais empatijos gebėjimais dažniau būna manipuliatyvūs, linkę ginčytis, dirglūs ir sarkastiški (Potter, 2006).

Kitas šio tyrimo tikslas buvo paanalizuoti paauglių emocinių bei elgesio problemų ir empatijos gebėjimų sąsajas. Gauta reikšmingų duomenų apie empatijos ryšį su psichologiniu paauglių pažeidžiamumu. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys į tai, kad prastesni empatijos gebėjimai koreliavo su delinkventiniu ir agresyviu elgesiu bei eksternalių problemų faktoriumi apskritai. Šie rezultatai nebuvo netikėti. Paskelbta studijų, rodančių, kad elgesio sutrikimų turintiems vaikams ir paaugliams būdingi empatijos trūkumai, jie mažiau rūpinasi kitais žmonėmis ir tuo, kaip jie jaučiasi bendraudami, kilus konfliktui ir pan. (Strayer, Roberts 2004; Wied ir kt. 2005; Carr, Lutjemeier 2005, Kaukiainen, Bjorkqvist, Lagerspetz K., Osterman K., Salmivallie C., Rothberg S., Ahlbom A., 1999). Kitos studijos patvirtina, kad įstatymus pažeidžiantiems delinkventinio elgesio paaugliams būdingi empatijos trūkumai ir jie nesugeba jausti aukos kančios; pernelyg silpna empatija negali slopinti kriminalinių veiksmų (Granello, Hanna, 2003; Kaplan, Arbuthnot, 1985; Bush, Mullis R.L., Mullis A.K., 2000). Kiti autoriai, remdamiesi teoriniais ir empiriniais argumentais, teigia, kad empatija nesuderinama su agresija: galimybė įžvelgti kito asmens elgesį konfliktinėse situacijose, geriau suprasti kito žmogaus poziciją užkerta kelią agresyviai reaguoti (Wied ir kt., 2005).

Gauti rezultatai leidžia manyti, kad empatija slopina agresiją ir priešišumą kitiems per kognityvinius ir emocinius procesus. Ypač verta pabrėžti distreso vaidmenį: manoma, kad kito asmens kančios supratimas gali sukelti jam užuojautą arba asmeninį distresą; savas kentėjimas pasitarnauja kaip agresyvių ir priešiškų veiksmų inhibitorius. Agresijos ir delinkventinio elgesio atveju šie mechanizmai yra pernelyg silpni ir net sutrikę. Norėtume atkreipti dėmesį ir į tai, kad paauglių delinkventinis ir agresyvus elgesys labiausiai buvo susijęs su kognityviniu empatijos komponentu. Tai reiškia, kad kilus šioms elgesio problemoms, labiausiai nukentčia gebėjimas suvokti kitų žmonių požiūrį, suprasti jų vidines patirtis, įžvelgti jų poreikius, ketinimus, mintis, numatyti elgesį ir kt. Tai neišvengiamai sukelia įvairių socialinio prisitaikymo problemų.

Kita vertus, gauti rezultatai rodo, kad empatija susijusi su internaliomis elgesio problemomis (somatiniiais skundais, nerimu bei depresija). Svarbios empatinio įsijautimo (emocinio empatijos aspekto) bei minėtų emocinių problemų sąsajos. Šie rezultatai patvirtina skelbiamas tyrimų išvadas, kad empatiją lengviau ir greičiau patiria nerimastingi asmenys (Reynolds, Scott, 1999; Feshbach, 1997; Hoffman, 2000 [cit. pagal Wied ir kt., 2005]). Jiems greičiau sukeliama atjauta (tų pačių emocinių būsenų, kurias patiria kitas, išgyvenimas susitapatinant su juo) ir užuojauta (išgyvenimas dėl kito jausmų).

Gauti rezultatai svarbūs įvairiems specialistams: psichologams, socialiniams darbuotojams, pedagogams, dirbantiems su paaugliais. Jie parodė, kad paauglių tarpasmeniniai santykiai grindžiami įvairiomis vienas kito supratimo formomis. Geresnis kitų žmonių požiūrio ir jausmų supratimas leidžia spręsti daugelį socialinių problemų ir parodo, kaip to pasiekti.

Išvados

1. Paauglių amžius, gyvenamoji vieta (miestas ar rajonas), tėvų išsilavinimas (vidurinis, aukštesnysis, aukštasis) nėra susiję su empatijos lygiu.

2. Berniukų empatinis įsijautimas ir bendras empatijos indeksas yra reikšmingai žemesnis nei mergaičių; nenustatyti reikšmingi skirtumai lyčių perspektyvos suvokimo srityje.

3. Bendras empatijos indeksas ir perspektyvos suvokimas reikšmingai susiję su paauglių psychosocialiniu funkcionavimu: stipresnės empatijos paaugliams būdingas didesnis socialinis aktyvumas bei socialinė kompetencija (jie turi daugiau mėgstamų užsiėmimų, priklauso įvairioms organizacijoms ir klubams, turi daugiau draugų, geriau sutaria su tėvais, broliais/seserimis ir kt.). Paauglių empatija yra reikšmingai susijusi su mokymosi laimėjimais.

4. Bendras empatijos indeksas tiesiogiai koreliavo su paauglių nerimu ir depresija; neigiama koreliacija nustatyta su eksternalaus pobūdžio psichologinio prisitaikymo sunkumais bei delinkventiniu elgesiu.

5. Didesnis empatinis įsijautimas (emocinis empatijos komponentas) labiau susijęs su internaliais, o ne eksternaliais psichosocialiniais sunkumais: somatiniais skundais, nerimu, depresija; nustatyta reikšminga neigiama koreliacija empatinio įsijautimo ir delinkventinio elgesio.

6. Perspektyvos suvokimo (kognityvinio empatijos komponento) trūkumai labiausiai siejosi su eksternaliomis elgesio problemomis: delinkventiniu ir agresyviu elgesiu.

LITERATŪRA

1. **Achenbach T. M.** *Manual for the child behavior checklist/ 4-18 and 1991 Profile.* – Burlington: University of Vermont Department of Psychiatry, 1991.
2. **Alligood M.** Empathy, the importance of recognising two types // *Journal of Psychosocial Nursing.* 1992. Vol. 30.
3. **Barrett-Lennard G.** The phases and focus of empathy // *British Journal of Medical Psychology.* 1993. Vol. 66.
4. **Carr M. B., Lutjemeier J. A.** The relation of facial affect recognition and empathy to delinquency in youth offenders // *Adolescence.* 2005. Vol. 40. Iss. 159.
5. **Bush C. A., Mullis R. L., Mullis A. K.** Differences in empathy between offender and nonoffender youth // *Journal of Youth and Adolescence.* 2000. Vol. 29. Iss. 4.
6. **Cliffordson C.** The hierarchical structure of empathy: Dimensional organization and relations to social functioning // *Scandinavian Journal of Psychology.* 2002. Vol. 43.
7. **Cliffordson C.** The structure of empathy and agreement of judgments based on the interpersonal reactivity index // *European Journal of Psychological Assessment.* 2001. Vol. 17. No.1.
8. **Colman A. M.** *A dictionary of psychology.* – Oxford: University Press, 2003.
9. **Davis M. H.** The effects of dispositional empathy on emotional reactions and helping: a multidimensional approach // *Journal of Personality.* 1983. Vol. 51.
10. **Denham S.** *Emotional development in young children.* – New York: Guilford Press, 1998.
11. **Eisenberg N., Fabes R. A.** Prosocial development. *Handbook of child psychology. Social, emotional and personality development* /Eds. W. Damon, N. Eisenberg. Fifth edition. – New York: John Wiley & Sons, 1998. Vol. 3.
12. **Granello P. F., Hanna F. J.** Incarcerated and court-involved adolescents: Counseling an at-risk population // *Journal of Counseling and Development.* 2003. Vol. 81.
13. **Harrod N. R., Scheer S. D.** An exploration of adolescent emotional intelligence in relation to demographic characteristics // *Adolescence.* 2005. Vol. 40. Iss. 159.
14. **Kaplan P., Arbuthnot S.** Affective empathy and cognitive role-taking in delinquent and nondelinquent youth. 1985. Vol. 20.
15. **Kaukiainen A., Bjorkqvist K., Lagerspetz K., Osterman K., Salmivallie C., Rothberg S., Ahlbom A.** The relationships between social intelligence, empathy, and three types of aggression // *Aggressive Behavior.* 1999. Vol. 24.
16. **Kunyk D., Olson J. K.** Clarification of conceptualizations of empathy // *Journal of Advanced Nursing.* 2000. Vol. 35(3).
17. **Konstam V., Chernoff M., Deveney S.** Toward forgiveness: The role of shame, guilt, anger, and empathy // *Counseling and Values.* 2001. Vol. 46.
18. **Kradin R.** The roots of empathy and aggression in analysis // *Journal of Analytical Psychology.* 2005. Vol. 50.
19. **Mehrabian A.** Relations among personality scales of aggression, violence, and empathy: Vocational evidence bearing on the risk of eruptive violence scale // *Aggressive Behavior.* 1997. Vol. 23.
20. **Poter N. N.** What is manipulative behavior, anyway? // *Journal of Personality Disorders.* 2006. Vol. 20.
21. **Psichologijos žodynas.** – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
22. **Reynolds W. J., Scott B.** Empathy: a crucial component of the helping relationship // *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing.* 1999. Vol. 6.
23. **Stern D.** *The interpersonal world of the infant.* 1985.
24. **Strayer J., Roberts W.** Children's anger, emotional expressiveness, and empathy: relations with parent empathy, emotional expressiveness, and parenting practices. *Social development.* 2004. Vol. 13. Iss. 2.
25. **Strayer J., Roberts W.** Empathy and observed anger and aggression in five-year-olds // *Social Development.* 2004. Vol. 13. Iss. 1.
26. **Toussant L., Webb J. R.** Gender differences in the relationship between empathy and forgiveness // *The Journal of Social Psychology.* 2005. Vol. 145. Iss. 6.
27. **Wen-Bin Chiou, Mei-Jen Lin.** Toward mature peer interpersonal relations of college students: sex and grade differences in the development of tolerance and empathy // *Journal of Education and Psychology.* 1999. Vol. 22. No.1.
28. **White S. J.** Empathy: a literature review and concept analysis // *Journal of Clinical Nursing.* 1997.

29. **Wied M., Goudena P. P., Matthys W.** Empathy in boys with disruptive behavior disorders // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2005. Vol. 46. Iss. 8.
30. **Zahn-Waxler C., Radke-Yarrow M.** The origins of empathic concern // *Motivation and Emotion*. 1990. Vol. 14.

EMPATHY AND PSYCHOSOCIAL FUNCTIONING IN ADOLESCENT

Rūta Pukinskaitė

Mykolas Romeris University

Summary

The purpose of the present study was to examine empathy, social functioning social activity, social competence) and psychological adjustment of adolescents. Subjects were 198 adolescents (11-18 years old) in general educations schools. Dispositional empathy (Empathy index /EI/) was measured by the IRI subscales of Empathic Concern /EC/ (an affective response for the distressed other) and Perspective Taking /PT/ (the cognitive ability to see another`s perspective) (Davis A. M., 1983). Social and psychological functioning was assessed by the Youth Self- Report Scale (Achenbach T. M., 1991). Empathy measures were compared to some demographic characteristics of the adolescents (age, sex, parents` level of education, and location of residence) and school achievements of adolescents.

The study did not show significant relationships between adolescents` empathy and age, location of residence and parents` education. In the findings of empathy, the EI of female was higher than that of male. There was an relations between adolescents school achievements and EC, PT and Empathy index in general. As expected, empathy was negatively associated with behavior problems. Dispositional levels of PT are negatively and significantly related to aggression, delinquency and external behavioral in general. Those high EC were also found to be high on same internal problems: anxiety/depression, somatic complain.

Keywords: empathy, perspective taking, empathic concern, social competence, aggressive behavior, delinquent behavior.